

Dějepisectví 2. poloviny 19. století, pozitivismus

Přednáška

Michal Pehr

Období druhé poloviny 19. století se neslo ve znamení tzv. pozitivismu- tj. rigorózní metody odborného historického studia založeného na kritice pramenů. V této době se hovoří mimochodem o renesanci pozitivismu. Je tu dvojí pozitivismus- filozofický pozitivismus a filologický pozitivismus. Klíčovými postavami tohoto směru byl Hyppolite Taine, Ernest Renan, Henry Thomas Buckle a další. Z německých autorů připomeňme alespoň Th. Mommsene, J. Fickera či Th. Sickel a další. Práce vznikaly nejen na univerzitách, knihovnách a v dalších institucích, ale i v řadě institucích, které se zaměřovaly primárně na historický výzkum typu Ecole des Chartes nebo Ecole des Hautes Etudes ve Francii či Institut für österreichische Geschichtsforschung ve Vídni.

České prostředí v této době hodně vycházelo z německých zdrojů- jakkoliv se historiografie ohlížela i po jiných zdrojích. Vedle vědeckých zdrojů byly ovlivněny přirozeně i politickými událostmi. Tím nejdůležitějším bylo jistě vývoj ve smyslu emancipace českého národa (boj o jazyková práva, 1867 rakousko-uherské vyrovnání atd.) V této době přibývá obrovské množství odborných časopisů (např. 1869 časopis Maticе Moravské nebo 1887 zahájení vydávání Vlastivědy moravské, spolků, klubů a organizací respektive institucí (1862 založení Archivu země české) pěstující historii a dochází také k velkému zmnožení historické tvorby a vychází obrovské množství historických prací (například prostřednictvím Bibliotéky historické od roku 1861).

V české tvorbě můžeme sledovat v rámci historiografie dva ideové směry historické tvorby. První je konzervativní mající názorově blízko svojí mentalitou ke katolictví ale i k rakouskému Habsburskému domu. Druhý směr je pak liberální, který je v mnohém silně ovlivňován i socialismem a levicí obecně. Přičemž toto ovlivnění se začíná prohlubovat.

Obecně můžeme říci, že v této době vystupovala do popředí generace pokračovatelů Fr. Palackého. Do první skupiny konzervativců bezpochyby patřil Václav Wladivoj Tomek (jedno z hlavních děl Dějepis města Prahy I- XII vydával v letech 1855-1901 a Děje království českého. Dalšími byl třeba A. Gindely (1857-58 Geschichte der böhmischen Brüder I- II, 1870 Dějiny českého povstání 1618). Do druhé skupiny patří pak Josef Kalousek (1871 České státní právo)

Současně v této době dochází k rozvoji ediční práce. Česká společnost (a tím i historiografie) klade v této době velký důraz na rozvoj ediční práce. Dotýkající se v té době především nejstarších a středověkých dějin ale postupně můžeme sledovat i edici z doby novověké. V této souvislosti musíme zmínit především práci Josefa Emlera (1870 *Pozůstatky desk zemských a 1876 Rukověť chronologie křesťanské*), který je vnímán jako jedna z nejdůležitějších postav ediční tvorby druhé poloviny 19. století. Nebyl přirozeně sám. (Z edic jmenujme např. 1855 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*

Druhá polovina 19. století je i dobou prudkého rozvoje a rozkvětu moravské ale i obecně regionální historiografie. Dějiny tak už nejsou v „jen českými“ dějinami ale rozvíjí se regionální tvorba (například tvorba Zikmunda Wintra) a do popředí zájmu vstupují i nejrůznější další témata z oblasti hospodářské a sociální historiografie. Z moravské historiografie této doby je zapotřebí připomenout především Bedu Dudíka (1860 *Mährens allgemeine Geschichte I díl*) a Vincence Brandla (1862 *Knihy pro každého Moravana* či 1866-1872 *Spisy Karla st. ze Žerotína*).

V druhé polovině 19. století dochází rovněž k rozvoji silně nacionalisticky orientované sudetoněmecké historiografii, jejímž cílem bylo podpořit význam sudetských Němců a jejich místo v českých zemích. Sudeto-německá historiografie se v té době zabývala především počátky české státnosti. Jejich cílem bylo dokázat, že česká kultura je německého původu a že rozvoj křesťanství v českých zemích je primárně spojen ne se sv. Cyrilem a Metodějem ale díky bavorským misiím. Podobně kritičtí byli i k husitům a jejich významu pro české dějiny atd. (srovnej tvorbu Karla Adolfa Höflera (např. 1856 *Geschitsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*) a Ludwiga Schlesingera či později Adolfa Bachmanna). Centrum jejich badání a setkávání byl v roce 1862 založený *Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (obdobou byl pak český Historický spolek (zal 1866) či později Historický klub (zal. 1870). Sudetoněmecké historiografie se v té době ovšem zaměřuje vedle nacionálních témat též i na regionální tvorbu (např. Ludwig Schlesinger 1879-1884 *Deutsche Chroniken aus Böhmen* či Julius Lippert 1870 *Geschichte der königlichen Stadt Leitmeritz*).

Velkým tématem je pak pro českou společnost této doby spor o pravost rukopisů. Zatímco v první polovině 19. století bylo málo těch, kdo pochybovali o pravosti rukopisů, pak v této době přibývá kritických hlasů, které nejvíce zazní v souvislosti s pověstným boj o rukopisy, které vede T. G. Masaryk a jeho další spolupracovníci. Tento boj vrcholí v letech 1886–1888

Rozvoji historiografie též pomohla i ta skutečnost, že došlo k rozdělení pražské univerzity na českou a německou část, ke které dochází v roce 1882 a ve stejném roce je zřízen historický seminář na UK. Zde je česká část univerzity spojena se jmény Jaroslava Golla (1888 Dějiny a dějepis a jeho pokračovatelů. Goll byl známý mimo jiné i tím, že usiloval o to, aby docházelo k propojování české a evropské historiografie a odmítal podřizovat svoji práci politickým požadavkům té doby. Vedle J. Golla připomeňme ještě Antonína Rezka, který položil základy výuky obecných dějin.

V neposlední řadě se musíme zmínit i o situaci na Slovensku, která je přirozeně komplikována vývojem slovensko- maďarských vztahů a kdy Slovensko v rámci Uher prožívá nelehké období. Dá se říci, že většina slovenské historiografie se soustřeďuje kolem Matice Slovenské, která byla založena 1861. Kolem této instituce a časopisů, které Matice vydávala, se shromáždila většina tehdejších slovenských historiků (např. František V. Sasinek, Jozef Škultéty, Jaroslav Vlček, Samuel Tomášik a další)

Dějiny v duchu pozitivistickém nejsou v této době zkoumány jen z pohledu politického a národního ale dochází k rozvoji dalších historických disciplín a odvětví. V druhé polovině 19. století můžeme pozorovat velký rozvoj archeologie (1854 se začínají vydávat Památky místopisné a archeologické; 1868 Jan Erazim Vocel vydává Pravěk země české), dějinám umění (1893 vychází první číslo Časopisu Společnosti přátel starožitností českých), právních dějin (např. Hermenegild Jireček Codex iuris bohemicus I- XII od roku 1866; Jaromír Čelakovský Codex iuris municipalis regni Bohemiae 1886-1895), hospodářských dějin, sociálních, církevních (např. tvorba Klementa Borového, Františka Krásla, Antonína Lenze), literárních dějin (např. tvorba Josefa Jirečka, který byl mimo jiné i ministrem rakouské vlády), etnologie (1891 založení časopisu Český lid) atd.

Dokumenty ke shlédnutí:

Beda Dudík <https://www.youtube.com/watch?v=WO3g1o4vTMU>

Doporučená literatura: František Kutnar- Jaroslav Marek: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha 1997, s 271-364

Kontrolní otázky:

1/ Vyjmenujte nejdůležitější české a moravské historické časopisy?

- 2/ Vyjmenujte alespoň tři edice vzniklé v českých zemích?
- 3/ Jak se vyvíjela moravská historiografie druhé poloviny 19. století.
- 4/ Jak se jmenují první dvě velké všeobecné encyklopedie vzniklé v českých zemích?
- 5/ Jak se vyvíjela sudetoněmecká historiografie v druhé polovině 19 století?
- 6/ Uveďte příklady regionálních historiků té doby a jejich tvorby
- 7/ Uveďte alespoň tři příklady prací, které vznikly např. v oblasti hospodářských, právních, církevních a sociálních dějin?
- 8/ Jaká byla v té době situace na Slovensku s ohledem na rozvoj slovenského dějepisectví?